

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Γιώργος Μιχελκάκης

Κεφάλαιο πρώτο

Το κοινωνικό περιβάλλον στη μετανάστευση και καλλιτεχνική δημιουργία

Πολιτιστική τυπολογία και καλλιτεχνική δημιουργία

Στην τέχνη της μετανάστευσης τα αναπαραστατικά και αφηγηματικά στίλ δεν είναι ανεξάρτητα από την προβληματική της διαμερισματοποιημένης συνείδησης, από τις αξιακές συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα στην ψυχική ζωή των ανθρώπων. Οι εκφραστικές τεχνικές συμβάσεις στη ζωγραφική, την λογοτεχνία και ποίηση, είναι ανάλογες με τη θέση που καταλαμβάνουν τα άτομα στον άξονα που οριοθετούν οι δύο αντιθετικοί πόλοι του προσκυνητή και του τουρίστα-κοσμοπολίτη.

Στη μετανάστευση, το σοκ και η σύγχυση, υπήρξε μια πραγματικότητα για όλους, το ξεκαθάρισμα των εκφραστικών μέσων και η δημιουργία των πιο κατάλληλων για να εκφρασθεί η νέα πραγματικότητα, απέβη μια πολύ δύσκολη υπόθεση. Κάποιοι προσπάθησαν με γνώση για τα αδιέξοδα στα οποία οδηγεί ο πειραματισμός, άλλοι με ευκολία αρπάχτηκαν από τις γνώριμες παραδοσιακές μορφές και κλείστηκαν στο κουκούλι του παρελθόντος, ενώ κάποιοι άλλοι κήκκαν, και έγιναν παρανάλωμα στη φωτιά.

Το παράδειγμα αυτό, μιας τυπολογίας του καλλιτεχνικού φαινομένου στη μετανάστευση, αντανάκλα τη μεταβατικότητα των αξιών από το έθνος κράτος προς αυτό της παγκοσμιοποίησης, από την απολυτότητα της αλήθειας που πρόταξε ο ρατσισμός, στον σχετικισμό των αξιών που προτάσσει η παγκοσμιοποίηση. Μέσα σ' αυτό το σχήμα ο «Ιμπεριαλισμός», συνθέτει την οικονομική δομή της κοινωνίας, η «πατριαρχία» την επιβίωση των ιεραρχικών αντιλήψεων στο παρόν, και το «ανοιχτό έργο», την υποχώρηση της απολυτότητας της αλήθειας, και την κυριαρχία του σχετικισμού όπου το νόημα και η σημασία είναι μορφώματα υποκειμενικά.

Οι οργανώσεις των μεταναστών

Επειδή οι οργανώσεις των μεταναστών δημιουργήθηκαν για να συντηρήσουν την κουλτούρα, τοποθετήθηκαν από την αρχή μέσα στην κοινωνία ως επιβιώματα που δεν είχαν στο επίπεδο της ευρύτερης κοινωνίας καμία σχέση με το σύγχρονο πολιτισμικό γίγνεσθε. Μόνο στο βαθμό που έπαιρναν πολιτικές θέσεις στα θέματα της οικονομίας και της πολιτικής, εμφανίζονταν ως ζωντανά κοινωνικά κύτταρα. Όμως η διαφορά μεταξύ κουλτούρας και πολιτικής δεν γεφυρώθηκε ποτέ.

Η πολιτική δεν κατάφερε να ανανεώσει την παραδοσιακή κουλτούρα. Η κουλτούρα έβαζε πάντα τη σφραγίδα της στην πολιτική. Έτσι κοινότητες, εκκλησία και πολιτικές οργανώσεις εμφανίστηκαν να λειτουργούν ως «υποχείρια» ξένων κέντρων εξουσίας: εθνικών, πολιτικών και εκκλησιαστικών.

Από τη μια μεριά, το ελλαδικό κέντρο ήθελε πάντα να κουμαντάρει τον ελληνισμό της διασποράς. Ανάλογα με το ποιο πολιτικό κόμμα βρισκόταν στην εξουσία, άλλαζε επιφανειακά η τακτική χειραγώγησης των μεταναστών. Το ίδιο έκανε και το αυστραλιανό κράτος. Η σύναψη πελατειακών σχέσεων, «με το καρότο» των χρηματοδοτήσεων, είχε ως στόχο τον έλεγχο για σκοπούς που ήταν πάντα «δίκαιοι», αλλά που συνήθως αυτοί που ευνοούνταν δεν ήταν το σύνολο, αλλά επιτήδεια άτομα που άρπαζαν τις ευκαιρίες για να περνάνε καλά. Όλοι είχαν πάντα κάποια δικαιολογία, για να καθησυχάζουν την συνείδησή τους: κομματική, θρησκευτική ή ιδεολογική, χωρίς βέβαια να λείπουν και οι καλοπροαίρετοι άνθρωποι που συνήθως αποχωρούσαν απογοητευμένοι.

Η παραδοσιακή κουλτούρα των μεταναστών, έντονα πατριαρχική σε όλες τις εκφάνσεις, δεν επέτρεψε στην πολιτική να ενταχθεί δημιουργικά στο παρόν. Παρέμεινε ξεπερασμένη, να κοιτάει πάντα πίσω, ποτέ μπροστά. Γι' αυτό, με το πέρασμα του χρόνου και το βιολογικό γέραςμα των εκπροσώπων της μαζικής μεταπολεμικής μετανάστευσης, οι οργανώσεις ψάχνουν να βρουν στελέχη για να συνεχίσουν μια ελληνικότητα νεφελώδη, που ούτε στη συντηρητική, ούτε στην προοδευτική της εκδοχή μπόρεσε να ενεργοποιήσει τις αφομοιωμένες στον καταναλωτισμό και τον σχετικισμό νέες γενιές (τα παιδιά τους).

Από τον κόσμο της μετανάστευσης και των οργανώσεών του, έλλειψε η αντίληψη ότι είναι μια ξεχωριστή οντότητα. Αντίληψη ομάδας με ιδιάζον παρελθόν, παρόν και μέλλον. Αν τα εθνικά κέντρα είδαν την μετανάστευση σαν αναλώσιμο υλικό, η μετανάστευση δεν έκανε τίποτα για να καταγραφεί η ιστορία της ύπαρξής της και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για μια σημαντική, ποιοτική, παρουσία τους στο μέλλον.

Ο κόσμος της μετανάστευσης υστέρησε οργανωτικά, τεχνικά και μεθοδολογικά ώστε να καταγραφεί η πραγματικότητά του. Να προβληθεί και να συντηρηθεί στο μέλλον. Αρχεία δεν υπάρχουν, τα περισσότερα είναι χαμένα. Και όσα υπάρχουν φθείρονται σε αποθήκες. Ποτέ δεν είδαν τα αρχεία ως υλικό για τη δημιουργία ιστορικών μελετών, επεξεργασία εκπαιδευτικού υλικού, και γενικά προβολή της ιστορίας και οντότητάς στο παρόν.

Ακόμα δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν πολιτιστικά κέντρα, με κατάλληλες αίθουσες για εκθέσεις, ομιλίες, συναυλίες και θεατρικές παραστάσεις. Βιβλιοθήκες που να συγκεντρώνουν τουλάχιστον όλη την πνευματική παραγωγή των μεταναστών. Δεν κατάφεραν να θεμελιώσουν μόνιμες συνεργασίες με πανεπιστήμια, καθηγητές, συγγραφείς και καλλιτέχνες.

Μέσα στις παροικίες η έγνοια να συντηρηθεί η γλώσσα με εργαλείο τα ιδιωτικά σχολεία, δεν συμβάδισε με την έγνοια να συντηρηθεί η ιστορία της μετανάστευσης και διδάχτεί στα παιδιά. Η έγνοια για την διατήρηση της κουλτούρας δεν συμβάδισε με την έγνοια να προβληθεί και η τέχνη και η συμβολική έκφραση εκείνη που καταγράφει το συγκρουσιακό παρόν.

Σύμβολα και συμβολισμοί

«Η εξασφάλιση της ιστορικής μνήμης... ηγηάζει σε τελευταία ανάλυση, από την ανάγκη της πράξης».

Ν.Γ. Σβορώνος

Επειδή δεν έγινε κατανοητό πως η συνέχεια από τη μια γενιά στην άλλη εξασφαλίζεται μέσα από την ανάδειξη των συγκεκριμένων βιωμάτων στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, και επειδή η γνώση αυτή δεν έχει γίνει συνείδηση, το αποτέλεσμα είναι να υπάρχει αυτή η αδιαφορία καταγραφής και ανάδειξης της μεταναστευτικής ζωής που επισημάναμε παραπάνω. Η αδιαφορία παρουσιάζεται και στην έλλειψη δημιουργίας τοπικών συμβόλων και συμβολισμών. Διατήρησαν αυτά του παρελθόντος, τα οποία δεν εκφράζουν την ζωή στη μετανάστευση, αλλά μόνο τη ζωή του εθνικού κέντρου. Η δημιουργία συμβόλων, απαιτεί όχι μόνο συμπύκνωση μακρόχρονης πολιτικής και κοινωνικής

εμπειρίας, αλλά και μια θέληση επιβίωσης μέσα στο χρόνο της «αλήθειας» που εκπροσωπεί ένα σύνολο ανθρώπων.

Στην Αυστραλία οι ελληνικής καταγωγής μετανάστες, αν και έχουν πάνω από ενάμιση αιώνα παρουσία, η ζωή τους ως αυτό που πραγματικά ήταν, κρύφτηκε και σκεπάστηκε. Συνέβη περίπου το ίδιο με την βρετανική εργατική τάξη στην Αυστραλία, η οποία αν και έχει ένα ταπεινό παρελθόν που πηγαινει πίσω μέχρι την περίοδο των καταδικών, όμως το έκρυψαν παρουσιαζόμενοι ως απόγονοι «ευγενών»... μιμούμενοι τις νοοτροπίες και συμπεριφορές της μεσαιας τάξης. Παρόμοια οι έλληνες μετανάστες για να αποφύγουν την ταξική εικόνα του μετανάστη, την σκέπασαν με την ιδεολογία της οικονομικής και κοινωνικής επιτυχίας, κάτι που βόλευε και την ελληνική και αυστραλέζικη πολιτική ελίτ που είδαν την μετανάστευση ως «ευλογία». Έτσι, όσο λιγότερο φανερωνόταν το παρασκήνιο του μόχθου, των ταπεινώσεων και ίσως των αθλιότητων, τόσο περισσότερο η επιτυχία αγιοποιήθηκε. Όμως αυτή η επιτυχία, δεν ήταν σε θέση να εξαλείψει τα κόμπλεξ, που τους έσπρωχναν προς την άντληση κύρους από το αρχαίο μεγαλείο, το σπουδαίο βυζαντινό παρελθόν, μέχρι και την αγκίστρωση από τα μοναρχικά φαντάσματα. Η απόκρουση της δικής τους ιστορίας στην Αυστραλία, ήταν επόμενο να μην τους επιτρέψει να δημιουργήσουν τα δικά τους σύμβολα και συμβολισμούς. Μοιάζει η ζωή τους, να μην είχε ποτέ σημασία, να μην περιλαμβάνει στοιχεία αλήθειας που να αισθάνονται ότι πρέπει να διατηρήσουν και να παραδώσουν στα παιδιά και στα εγγόνια τους, στις επόμενες γενιές.

Η συνέχεια την άλλη Παρασκευή

Λεζάντα: Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελκάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)